

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

CURTEA EUROPEANĂ A DREPTURILOR OMULUI

Ghid privind art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului

Dreptul la instruire

Actualizat la 30 aprilie 2018

Invităm editorii sau organizațiile care doresc să traducă și/sau să reproducă integral sau parțial acest raport, în format tipărit sau electronic (Web) să contacteze publishing@echr.coe.int pentru a se informa cu privire la procedura de autorizare.

Pentru informații privind traducerea în curs de realizare ale ghidurilor de jurisprudență, vă rugăm consultați documentul „*Traduceri în curs*”.

Prezentul ghid a fost întocmit de Direcția Jurisconsultului Curții și nu obligă Curtea. Poate suferi modificări de formă.

Publicat pentru prima dată în mai 2016, prezentul ghid este actualizat periodic, în funcție de evoluția jurisprudenței. Prezenta actualizare a fost finalizată la 30 aprilie 2018.

Ghidul poate fi descărcat de la adresa: www.echr.coe.int (Jurisprudență - Analiză jurisprudențială - Ghiduri privind jurisprudența). Pentru informații actualizate despre publicații, vă rugăm să accesați contul de twitter al Curții: <https://twitter.com/echrpublication>.

Prezenta traducere este publicată cu acordul Consiliului Europei și al Curții Europene a Drepturilor Omului și reprezintă responsabilitatea exclusivă a Institutului European din România.

© Copyright : Consiliul Europei / Curtea Europeană a Drepturilor Omului, 2018

Cuprins

În atenția cititorilor	4
I. Principii generale	5
A. Structura art. 2 din Protocolul nr. 1	5
B. Sensul și sfera de aplicare a art. 2 din Protocolul nr. 1.....	5
C. Principii de interpretare.....	6
II. Dreptul la instruire	6
A. Principiul dreptului la instruire.....	7
B. Limitarea accesului la instruire	7
1. Limba	7
2. Criterii și examene de admitere	8
a. Criterii de admitere.....	8
b. Examenul de admitere obligatoriu cu numerus clausus (număr limitat de locuri)	8
c. Anularea unui rezultat pozitiv la examenul de admitere	8
3. Taxe de școlarizare	9
4. Cetățenie.....	9
5. Vârsta minimă impusă prin intermediul unei diplome de studii	9
6. Aspecte juridice	9
a. Detenția	9
b. Anchetele penale.....	10
c. Îndepărtare și expulzare	10
7. Sancțiuni disciplinare	10
8. Sănătate	11
C. Discriminarea în privința accesului la educație	11
1. Persoanele cu dizabilități	11
2. Statutul administrativ și cetățenia.....	13
3. Originea etnică	13
III. Respectarea drepturilor părintești	14
A. Domeniu de aplicare	14
B. Posibilitatea obținerii unei scutiri.....	15
C. Semne religioase ostentative	16
Lista cauzelor citate	17

În atenția cititorilor

Prezentul ghid face parte din seria de Ghiduri privind jurisprudența, publicate de Curtea Europeană a Drepturilor Omului (denumită în continuare „Curtea”, „Curtea Europeană” sau „Curtea de la Strasbourg”), cu scopul de a informa practicienii dreptului cu privire la hotărârile fundamentale pronunțate de aceasta. Ghidul de față analizează și rezumă jurisprudența referitoare la art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenția europeană a drepturilor omului (denumită în continuare „Convenția” sau „Convenția europeană”) până la 30 aprilie 2018. Cititorul va găsi aici principiile-cheie dezvoltate în acest domeniu, precum și precedentele relevante.

Jurisprudența citată a fost aleasă dintre hotărârile și deciziile de principiu, importante și/sau recente¹. Hotărârile Curții soluționează nu numai cauzele cu care aceasta a fost sesizată, ci servesc, mai general, pentru a clarifica, proteja și dezvolta normele Convenției; astfel, acestea contribuie la respectarea, de către state, a angajamentelor pe care și le-au asumat în calitate de părți contractante (*Irlanda împotriva Regatului Unit*, 18 ianuarie 1978, pct. 154, seria A nr. 25) Sistemul instituit de Convenție are ca finalitate să soluționeze, în interesul public, probleme care țin de ordinea publică, ridicând standardele de protecție a drepturilor omului și extinzând jurisprudența din acest domeniu la întreaga comunitate a statelor care sunt părți ale Convenției [*Konstantin Markin împotriva Rusiei* (MC), nr. 30078/06, pct. 89, CEDO 2012]

Prezentul ghid include referiri la cuvintele-cheie din fiecare articol citat din Convenție sau din protocoalele sale adiționale. Problemele juridice abordate în fiecare cauză sunt sintetizate într-o *Listă de cuvinte-cheie*, care provin dintr-un tezaur de termeni extrași direct (în cea mai mare parte) din textul Convenției și din protocoalele la aceasta.

Baza de date HUDOC a jurisprudenței Curții permite căutarea după cuvinte-cheie. Astfel, căutarea după aceste cuvinte-cheie vă va permite să găsiți un grup de documente care au un conținut juridic similar (raționamentul și concluziile Curții din fiecare cauză sunt rezumate prin cuvinte-cheie). Cuvintele-cheie pentru fiecare cauză sunt disponibile în Fișa detaliată a documentului. Veți găsi toate explicațiile necesare în *manualul de utilizare a HUDOC*.

¹ Jurisprudența citată poate fi în una și/sau alta dintre cele două limbi oficiale (franceză și engleză) ale Curții și ale Comisiei Europene a Drepturilor Omului. Dacă nu se specifică altfel după denumirea cauzei, referința citată este cea a unei hotărâri pe fond, pronunțată de o Cameră a Curții. Mențiunea „(dec.)” se referă la o decizie a Curții, iar mențiunea „(MC)” indică faptul că respectiva cauză a fost examinată de Marea Cameră. Hotărârile Camerei care nu sunt definitive la data prezentei actualizări sunt marcate cu un asterisc (*).

I. Principii generale

Art. 2 din Protocolul nr. 1 – Dreptul la instruire

„Nimănui nu i se poate refuza dreptul la instruire. Statul, în exercitarea funcțiilor pe care și le va asuma în domeniul educației și al învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filozofice.”

Cuvinte-cheie HUDOC

Dreptul la instruire (P1-2) - Respectarea convingerilor religioase ale părinților (P1-2) - Respectarea convingerilor filozofice ale părinților (P1-2)

A. Structura art. 2 din Protocolul nr. 1

1. Prima teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 garantează un drept individual la instruire. A doua teză garantează dreptul părinților de a asigura educația copiilor lor în conformitate cu propriile convingeri religioase și filozofice
2. Art. 2 din Protocolul nr. 1 formează un întreg care este dominat de prima sa teză, dreptul enunțat în a doua teză fiind conex dreptului fundamental la instruire (*Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit*, pct. 40).

B. Sensul și sfera de aplicare a art. 2 din Protocolul nr. 1

3. Art. 2 din Protocolul nr. 1 se distinge prin formularea sa negativă, a cărei semnificație este că¹ părțile contractante nu recunosc un drept la instruire care le obligă să organizeze, pe cheltuiala proprie, sau să subvenționeze o anumită formă sau un anumit nivel de învățământ (*Cauza „referitoare la anumite aspecte ale regimului lingvistic al învățământului din Belgia” („Cauza privind regimul lingvistic belgian”)*, pct. 3, p. 31) Astfel, acestea nu au nicio obligație pozitivă de a institui un sistem public de învățământ sau de a subvenționa școli private. Aceste domenii sunt lăsate la latitudinea lor.
4. Totuși, nu se poate deduce de aici că statul nu are decât obligația de a se abține și nu are nicio obligație pozitivă de a asigura respectarea acestui drept, astfel cum este protejat de art. 2 din Protocolul nr. 1. Dispoziția consacră într-adevăr un drept cu un anumit conținut și obligații care decurg din acesta. Astfel, statele nu pot să refuze dreptul la instruire pentru instituțiile de învățământ pe care au ales să le instituie sau să le autorizeze.
5. Dreptul la instruire nu este totuși un drept absolut, deoarece poate da naștere anumitor limitări admise implicit, ținând seama de faptul că, „prin însăși natura, acesta impune reglementarea de către stat” (*ibidem*, pct. 5, p. 32 ; a se vedea, de asemenea, *mutatis mutandis*, *Golder împotriva Regatului Unit*, pct. 38; *Fayed împotriva Regatului Unit*, pct. 65). Prin urmare, în această materie, autoritățile naționale beneficiază de o anumită marjă de apreciere, însă este de competența Curții să se pronunțe în ultimă instanță cu privire la respectarea cerințelor Convenției. Pentru a se asigura că limitările puse în aplicare nu reduc dreptul în cauză în asemenea măsură încât afectează însăși esența acestuia și îl privează de eficacitatea sa, Curtea trebuie să se convingă că acestea sunt previzibile pentru justițiabil și urmăresc un obiectiv legitim [*Leyla Şahin împotriva Turciei* (MC), pct. 154].
6. Spre deosebire de art. 8 - 11 din Convenție, restrângerile permise nu sunt legate de o enumerare exhaustivă a unor „obiective legitime” în temeiul art. 2 din Protocolul nr. 1. În plus, o astfel de limitare

¹ Lucrările pregătitoare confirmă acest lucru (a se vedea în special Doc. CM/WP VI (51) 7, p. 4, și AS/JA (3) 13, p. 4). Astfel, prin eliminarea „formulării pozitive” adoptate de către Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei în august 1950, statele semnatare ar fi intenționat să evite ca prima teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 să poată fi interpretată drept o obligație a statelor membre de a lua măsuri eficiente pentru ca persoanele să poată primi instruirea pe care o doresc și de a crea ele însele un învățământ, sau de a subvenționa învățământul privat.

este compatibilă cu articolul în cauză numai dacă există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul urmărit (*ibidem*, pct. 154 și urm.).

7. Convenția trebuie interpretată ca un întreg și art. 2 din Protocolul nr. 1 constituie, cel puțin în ceea ce privește a doua teză a acestuia, o *lex specialis* în raport cu art. 9 în domeniul educației și învățământului [*Folgerø și alții împotriva Norvegiei*(MC), pct. 84; *Lautsi și alții împotriva Italiei* (MC), pct. 59 și *Osmanoğlu și Kocabaş împotriva Elveției*, pct. 90-93].

C. Principii de interpretare

8. Într-o societate democratică, dreptul la instruire, indispensabil pentru realizarea drepturilor omului, ocupă un loc atât de important încât o interpretare restrictivă a primei teze a art. 2 din Protocolul nr. 1 nu ar corespunde cu obiectivul și scopul acestei dispoziții [*Leyla Şahin împotriva Turciei* (MC), pct. 137 ; *Timichev împotriva Rusiei*, pct. 64; *Çam împotriva Turciei*, pct. 52; *Velyo Velev împotriva Bulgariei*, pct. 33].

9. Drepturile recunoscute la art. 2 din Protocolul nr. 1 trebuie interpretate nu numai în lumina celor două teze ale dispoziției, ci și a altor dispoziții ale Convenției, în special a art. 8, 9 și 10 din Convenție [*Folgerø și alții împotriva Norvegiei* (MC), pct. 84], care proclamă dreptul oricărei persoane, inclusiv părinții și copiii, la „respectarea vieții private și de familie” [*Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei* (MC), pct. 143], care include noțiunea de autonomie personală (*Enver Şahin împotriva Turciei**, pct. 72), la „libertatea de gândire, de conștiință și de religie” și la „libertatea de a primi sau de a comunica informații sau idei”. În plus, art. 2 din Protocolul nr. 1 este, de asemenea, strâns legat de art. 14 din Convenție și de interzicerea discriminării.

10. Art. 2 din Protocolul nr. 1 trebuie interpretat astfel încât să fie compatibil cu celelalte norme de drept internațional, din care Convenția face parte integrantă [*Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei* (MC), pct. 136]. Pentru interpretarea noțiunilor care se regăsesc la art. 2 din Protocolul nr. 1, Curtea s-a bazat deja, în jurisprudența sa, pe dispoziții referitoare la dreptul la educație prevăzute în instrumentele internaționale, cum ar fi, printre altele, Declarația universală a drepturilor omului (1948), Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățământului (1960), Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (1966), Convenția internațională privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială (1966) (*ibidem*, pct. 77-81), Convenția cu privire la recunoașterea atestărilor obținute în învățământul superior în statele din regiunea Europei [*Leyla Şahin împotriva Turciei* (MC), pct. 66], Convenția Organizației Națiunilor Unite cu privire la drepturile copilului (1989) (*Timichev împotriva Rusiei*, pct. 64), Convenția Organizației Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități (2006) (*Çam împotriva Turciei*, pct. 53), Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale sau Carta socială europeană revizuită (*Ponomaryovi împotriva Bulgariei*, pct. 34-35).

II. Dreptul la instruire

Prima teză a art. 2 din Protocolul nr. 1

„Nimănui nu i se poate refuza dreptul la instruire. [...]”

Cuvinte-cheie HUDOC

Dreptul la instruire (P1-2)

A. Principiul dreptului la instruire

11. Formarea și instruirea vizează accesul la instituțiile de învățământ existente la un moment dat (*Cauza privind regimul lingvistic belgian*, pct. 4, p. 31), transmiterea de cunoștințe și formarea intelectuală (*Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit*, pct. 33), dar și posibilitatea de a obține un beneficiu de pe urma formei de învățământ urmate, prin recunoașterea oficială a studiilor realizate, în conformitate cu normele în vigoare în fiecare stat (*Cauza privind regimul lingvistic belgian*, pct. 3-5, pp. 30-32), de exemplu prin eliberarea unei diplome. Dar refuzul de a recunoaște un stagiu de specializare în medicină, efectuat în străinătate, din cauza neîndeplinirii condițiilor necesare, nu a constituit o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1 (*Kök împotriva Turciei*, pct. 60).

12. Art. 2 din Protocolul nr. 1 se referă la învățământul primar (*Sulak împotriva Turciei*, decizia Comisiei), dar și la cel secundar [*Cipru împotriva Turciei* (MC), pct. 278], la învățământul superior [*Leyla Şahin împotriva Turciei* (MC), pct. 141; *Mürsel Eren împotriva Turciei*, pct. 41] și la cel specializat. Astfel, titularii dreptului prevăzut la art. 2 din Protocolul nr. 1 sunt copiii, dar și adulții, adică orice persoană care dorește să beneficieze de dreptul la instruire (*Velyo Velev împotriva Bulgariei*).

13. Având în vedere că art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție se aplică învățământului universitar, acesta impune, în acest context, oricărui stat care a creat instituții de învățământ superior să se asigure că acestea sunt efectiv accesibile [*Leyla Şahin împotriva Turciei* (MC), pct. 136-137]. Cu alte cuvinte, accesul la instituțiile de învățământ superior existente la un moment dat face parte integrantă din dreptul prevăzut la prima teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 (*Mürsel Eren împotriva Turciei*, pct. 41 ; *Irfan Temel și alții împotriva Turciei*, pct. 39).

14. În plus, statul este responsabil de școlile publice, dar și de cele private (*Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen împotriva Danemarcei*). De asemenea, statul nu poate delega instituțiilor private sau persoanelor particulare obligațiile sale de a asigura tuturor dreptul la instruire. Art. 2 din Protocolul nr. 1 garantează dreptul de a deschide și de a administra o școală privată, dar statele nu au o obligație pozitivă de a subvenționa o anumită formă de învățământ (*Verein Gemeinsam Lernen împotriva Austriei*, decizia Comisiei). Pe de altă parte, nu se poate afirma că a doua teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție impune admiterea unui copil într-o școală privată [*Sanlısoy împotriva Turciei* (dec.)]. În cele din urmă, statul are obligația pozitivă de a proteja copiii împotriva relelor tratamente în școlile publice și private [*O'Keefe împotriva Irlandei* (MC), pct. 144-152].

15. Dreptul la instruire impune, prin însăși natura sa, reglementarea de către stat, care poate varia în timp și spațiu în funcție de nevoile și resursele comunității și indivizilor. O astfel de reglementare nu trebuie să aducă niciodată atingere esenței dreptului la instruire și nici să contravină altor drepturi consacrate de Convenție. De asemenea, Convenția implică păstrarea unui echilibru just între apărarea interesului general al comunității și respectarea drepturilor fundamentale ale omului (*Cauza privind regimul lingvistic belgian*, pct. 5, p. 32).

B. Limitarea accesului la instruire

16. Există limitări ale dreptului la instruire, deși din art. 2 din Protocolul nr. 1 nu reiese nicio limitare expresă. Totuși, aceste limitări nu trebuie să aducă atingere esenței dreptului la instruire și să îl priveze de eficacitate. Limitările trebuie să fie prevăzute de lege și să urmărească un scop legitim, deși nu există o enumerare exhaustivă a „obiectivelor legitime” în temeiul art. 2 din Protocolul nr. 1 (*Leyla Şahin împotriva Turciei*, pct. 154).

1. Limba

17. Art. 2 din Protocolul nr. 1 nu precizează limba în care ar trebui să fie furnizată educația pentru ca dreptul la instruire să fie respectat. Cu toate acestea, dreptul la instruire ar fi golit de sens dacă nu ar implica dreptul titularilor săi de a beneficia de o educație în limba națională sau în una din limbile naționale, după caz (*Cauza privind regimul lingvistic belgian*, pct. 3, p. 31).

18. Astfel, cauza *Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei* (MC) privea încălcarea dreptului la instruire ca urmare a închiderii forțate a unor instituții de învățământ în legătură cu politica

lingvistică a unor autorități separatiste și măsurile de hărțuire ulterioare deschiderii acestora. Niciun element nu sugera că aceste măsuri urmăreau un obiectiv legitim. Marea Cameră a subliniat importanța fundamentală a învățământului primar și secundar pentru dezvoltarea personală și succesul viitor al oricărui copil. Aceasta a reamintit dreptul de a beneficia de educație în limba sa națională. Statul care exercita un control efectiv în perioada în cauză privind administrația respectivă, deși acesta nu a intervenit nici direct, nici indirect în politica lingvistică a acesteia, și-a angajat răspunderea în ceea ce privește atingerea adusă dreptului la instruire.

19. Excluderea temporară a studenților care au solicitat conducerii universității introducerea unor cursuri opționale de limba kurdă a constituit, de asemenea, o încălcare (*İrfan Temel și alții împotriva Turciei, Çölgeçen și alții împotriva Turciei**, și infra, la punctul/titlul „Sanțiuni disciplinare”).

2. Criterii și examene de admitere

20. Refuzul unui stat de a garanta accesul la o instituție de învățământ poate constitui o încălcare a dreptului la instruire (*Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit*).

21. Totuși, Curtea recunoaște proporționalitatea anumitor restricții privind dreptul de acces la instruire.

a. Criterii de admitere

22. Un stat poate să impună criteriile de admitere într-o instituție de învățământ. Cu toate acestea, modificarea inopinantă a regulilor de acces la universitate, fără adoptarea unor măsuri tranzitorii corective, poate constitui o încălcare a art. 14 din Convenție, coroborat cu art. 2 din Protocolul nr. 1 (*Altınay împotriva Turciei*, pct. 56-61). Astfel, întrucât reclamantul nu a putut să prevadă modificările aduse regulilor de acces la învățământul superior și în absența oricărei măsuri corective aplicabile în cazul său, diferența de tratament în litigiu a limitat dreptul de acces al reclamantului la învățământul superior, privându-l de eficacitatea sa, și, prin urmare, nu a fost în mod rezonabil proporțională cu scopul urmărit.

23. Nu a fost considerată drept o negare a dreptului la instruire limitarea dreptului de acces la învățământul superior la studenții care atinseseră nivelul academic necesar pentru a beneficia cât mai mult de cursurile oferite (*X. împotriva Regatului Unit*, decizia Comisiei). În această cauză, reclamantul nu promovase examenele din primul an și nu frecventase cu regularitate cursurile obligatorii. Universitatea a considerat că acesta nu avea un nivel suficient pentru a i se permite repetarea primului an de studii, dar nu s-a opus ca acesta să urmeze cursuri în alt domeniu.

24. În plus, un stat poate stabili o durată maximă pentru studiile universitare. În decizia Comisiei *X. împotriva Austriei*, statul austriac a stabilit la șapte ani durata maximă a studiilor medicale și a refuzat să îi acorde reclamantului acces la o facultate de Medicină, deoarece acesta nu promovase examenele în termenul stabilit.

b. Examenul de admitere obligatoriu cu *numerus clausus* (*număr limitat de locuri*)

25. Legislația care impunea un examen de admitere cu *numerus clausus* pentru admiterea la studii universitare de medicină și stomatologie (sectoarele public și privat) nu a constituit o încălcare a dreptului la instruire (*Tarantino și alții împotriva Italiei*). În ceea ce privește condițiile examenului de admitere, evaluarea candidaților prin intermediul unor criterii pertinente pentru a identifica studenții cei mai merituoși a constituit o măsură proporțională, menită să asigure un nivel de educație minim și suficient în universități. În ceea ce privește sistemul *numerus clausus* în sine, existența acestuia era justificată de capacitatea și potențialele resurse ale universităților și de nevoia societății pentru o anumită profesie.

c. Anularea unui rezultat pozitiv la examenul de admitere

26. Anularea rezultatului pozitiv al unui candidat la examenul de admitere la universitate, având în vedere rezultatele mediocre obținute de acesta în anii precedenți, a cauzat o încălcare a dreptului la instruire (*Mürsel Eren împotriva Turciei*). Această decizie nu avea niciun temei legal sau rațional și, prin

urmare, a avut un caracter arbitrar.

3. Taxe de școlarizare

27. Statul poate avea motive legitime să limiteze beneficiul unor servicii publice costisitor din punct de vedere al resurselor, într-o anumită măsură, în domeniul educației, dar nu fără rezerve. Cu cât nivelul de educație este mai înalt, cu atât marja de apreciere a statului se extinde, invers proporțional cu importanța pe care o are forma de educație respectivă pentru persoanele în cauză și pentru societate, în general. Or, învățământul secundar joacă un rol din ce în ce mai important în dezvoltarea cu succes, precum și în integrarea socială și profesională a persoanelor în cauză. Eventualele restricții privind accesul la acest tip de învățământ nu trebuie, în special, să aibă ca efect crearea unui sistem discriminatoriu, contrar art. 14 din Convenție (*Ponomaryovi împotriva Bulgariei*).

4. Cetățenie

28. Dreptul la instruire nu poate fi invocat pentru a permite accesul sau șederea străinilor pe teritoriul național (*Studenti străini împotriva Regatului Unit*, decizia Comisiei, pct. 4). În această cauză, expulzarea unui student străin nu aducea atingere, în principiu, dreptului la instruire, întrucât acest drept privea în special învățământul primar.

29. Altfel, doar considerente foarte serioase pot determina Curtea să aprecieze compatibilă cu Convenția o diferență de tratament bazată exclusiv pe motive de cetățenie. Dreptul la instruire este protejat direct de Convenție și privește un serviciu public cu o natură foarte specifică, de care beneficiază nu doar utilizatorii acestuia, ci și societatea în sens mai larg, a cărei dimensiune democratică implică integrarea minorităților (*Ponomaryovi împotriva Bulgariei*).

30. În plus, în cauza *Timichev împotriva Rusiei*, copiii reclamantului li s-a refuzat accesul la școala pe care o frecventaseră în cursul ultimilor doi ani. Motivul real al acestui refuz era faptul că restituirea de către tată a legitimației de migrant, al cărui titular era, determinase decăderea acestuia din dreptul de a fi înscris în registrul persoanelor domiciliat în oraș. Cu toate acestea, conform sistemului juridic rus, dreptul copiilor la instruire nu putea să depindă de locul de reședință al părinților acestora. Prin urmare, Curtea a considerat că, astfel copiii reclamantului au fost privați de dreptul la instruire, recunoscut de dreptul intern.

5. Vârsta minimă impusă prin intermediul unei diplome de studii

31. Curtea a considerat ca fiind inadmisibilă, pentru lipsa vădită de fundament, cererea prin care a fost contestată obligația de a obține o diplomă de absolvire a învățământului primar, înainte de a urma cursurile de studiere a Coranului [*Çiftçi împotriva Turciei* (dec.)]. Astfel, scopul acestei obligații era ca minorii care doreau să urmeze o formare religioasă în studiul Coranului să dobândească un anumit grad de „maturitate”, printr-o educație elementară oferită în școala primară. Această cerință legală și condiție prealabilă viza limitarea exercitării unei eventuale îndochinări a minorilor, aflați la o vârstă la care apar numeroase întrebări, fiind totodată ușor de influențat de cursurile de studiere a Coranului.

6. Aspecte juridice

a. Detenția

32. Persoanele deținute legal continuă să beneficieze de toate drepturile și libertățile fundamentale garantate de Convenție, cu excepția dreptului la libertate. Prin urmare, aceștia au dreptul la instruire, garantat de art. 2 din Protocolul nr. 1. Astfel, refuzul de a înscrie un inculpat la școala existentă în cadrul penitenciarului a constituit o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1 (*Velyo Velev împotriva Bulgariei*). Cu toate acestea, deținuții nu pot invoca art. 2 din Protocolul nr. 1 pentru a impune statului obligația de a organiza un anumit tip de instruire sau formare în închisoare.

33. Faptul că reclamantul a fost împiedicat, în perioada corespunzătoare detenției sale, ulterior condamnării pronunțate de către un tribunal, să își continue educația universitară, nu a fost considerat ca fiind o privare de dreptul la instruire în sensul art. 2 din Protocolul nr. 1 [*Georgiou împotriva Greciei* (dec.); *Durmaz și alții împotriva Turciei* (dec.); *Arslan împotriva Turciei* (dec.)]. În plus, Curtea a declarat

inadmisibilă, pentru lipsa vădită de fundament, cererea privind imposibilitatea reclamantului de a-și finaliza ultimul an de liceu în timpul executării unei pedepse cu închisoarea (*Epistatu împotriva României*). Aceasta a concluzionat, de asemenea, că nu a existat nicio ingerință în exercitarea dreptului la instruire al unui reclamant care încetase să urmeze cursurile școlii „A doua șansă”, nu din cauza refuzului autorităților penitenciarului de a-l înscrie la aceste cursuri și nici a izolării sale într-o celulă disciplinară, ci în urma renunțării voluntare a acestuia (*Koureas și alții împotriva Greciei**, pct. 97-99).

b. Anchetele penale

34. În cauza *Ali împotriva Regatului Unit*, Curtea a constatat că un elev poate fi exclus din învățământul secundar o perioadă lungă de timp, ca urmare a unei anchete penale privind un incident care a avut loc în cadrul respectivei unități de învățământ, fără a aduce atingere dreptului său la instruire, cu condiția ca excluderea în cauză să respecte principiul proporționalității. În fapt, reclamantul a fost exclus doar până la finalul anchetei penale. De asemenea, i s-au oferit cursuri alternative pe durata perioadei de excludere și, chiar dacă respectivele cursuri propuse nu acopereau întreaga programă națională, acestea erau adecvate, având în vedere că perioada de excludere a fost considerată întotdeauna temporară, urmând să se încheie odată finalizarea anchetei. Alta ar fi însă situația dacă un elev cu vârsta necesară pentru a urma învățământul obligatoriu ar fi exclus definitiv dintr-o instituție, fără ca ulterior să poată urma cursuri la zi într-o altă școală, în conformitate cu programa națională.

c. Îndepărtare și expulzare

35. Întreruperea educației cauzată de o expulzare nu a fost considerată contrară art. 2 din Protocolul nr. 1. În fapt, dacă expulzarea din țara gazdă împiedică persoana în cauză să își continue studiile acolo, această măsură nu poate fi considerată, în sine, o atingere adusă dreptului său la instruire în sensul art. 2 din Protocolul nr. 1 (a se vedea deciziile Comisiei *Sorabjee împotriva Regatului Unit*; *Jaramillo împotriva Regatului Unit*; *Dabhi împotriva Regatului Unit*).

36. În plus, evacuarea reclamantului țigan de pe terenul său, în timp ce nepoții acestuia mergeau la o școală situată lângă domiciliul lor, pe terenul în cauză, nu a constituit o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1. În fapt, reclamantul nu și-a fundamentat capătul său de cerere potrivit căruia nepoților săi li s-a negat efectiv dreptul la instruire, ca urmare a măsurilor de amenajare denunțate [*Lee împotriva Regatului Unit* (MC)].

7. Sancțiuni disciplinare

37. Aplicarea de măsuri disciplinare, cum ar fi suspendarea sau exmatricularea dintr-o instituție de învățământ, pentru a asigura respectarea normelor interne, nu este, în principiu, contestată. Cu toate acestea, o astfel de măsură nu poate aduce atingere drepturilor garantate prin Convenție (*Çölgeçen și alții împotriva Turciei**, pct. 50-51).

38. De asemenea, dreptul la instruire nu interzice excluderea temporară sau definitivă dintr-o instituție de învățământ pentru fraudă (*Sulak împotriva Turciei*, decizia Comisiei) sau conduită neadecvată (*Whitman împotriva Regatului Unit*, decizia Comisiei).

39. În cauza *Çölgeçen și alții împotriva Turciei**, studenți turci de etnie kurdă, care studiau la Universitatea din Istanbul, au fost exmatriculați sau suspendați din universitate, după ce solicitaseră introducerea unor cursuri în limba kurdă. Totuși, executarea acestor sancțiuni disciplinare a fost suspendată câteva luni mai târziu, în așteptarea rezultatului procedurilor administrative inițiate de către reclamânți. Toți aceștia au fost reînscși la facultățile lor respective și li s-a permis să susțină examenele pe care nu le promovaseră. Cu o singură excepție, toți studenții au obținut diploma de absolvire. Instanțele naționale au anulat sancțiunile, pe motiv că nici opiniile exprimate în cererile reclamantilor, nici forma în care acestea au fost formulate nu justificau sancțiunile disciplinare. Observând că studenții au fost sancționați doar pentru că își exprimaseră opinia, Curtea a subliniat importanța, în acest context, a libertății de exprimare în lumina art. 10 din Convenție, înainte de a constata încălcarea art. 2 din Protocolul nr. 1 (pct. 55-56).

40. Curtea a respins, pentru lipsa unui „prejudiciu important” [art. 35 § 3 lit. b) din Convenție], o cerere

privind excluderea temporară a unui elev (a se vedea circumstanțele specifice cauzei, în decizia *C.P. împotriva Regatului Unit*).

8. Sănătate

41. Întârzierea reintegrării copiilor diagnosticați în mod greșit cu lepră și exmatriculați din școală a constituit o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1, deoarece această întârziere nu era proporțională cu obiectivul legitim urmărit (*Memlika împotriva Greciei*). În cazul în care este necesar ca autoritățile să ia măsurile adecvate pentru a evita orice risc de contaminare, în vederea protejării sănătății copiilor și a profesorilor din școli, autoritățile au obligația să dea dovadă de diligență și promptitudine, astfel încât să concilieze protecția intereselor colectivității și cea a intereselor persoanelor care fac obiectul unor astfel de măsuri.

C. Discriminarea în privința accesului la educație

42. În cazul în care un stat aplică un tratament diferit în ceea ce privește punerea în aplicare a obligațiilor care îi revin în temeiul art. 2 din Protocolul nr. 1, se poate ridica o problemă din perspectiva art. 14 din Convenție.

Art. 14 din Convenție – Interzicerea discriminării

„Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de [...] Convenție trebuie să fie asigurată fără nicio deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație. ”

Cuvinte-cheie HUDOC

Discriminare (14) — Situație comparabilă (14) — Justificare obiectivă și rezonabilă (14)

43. Pentru ca o diferență de tratament să nu fie considerată discriminatorie, aceasta trebuie să urmărească un obiectiv legitim. În *Cauza privind regimul lingvistic belgian*, Curtea a trebuit să analizeze imposibilitatea copiilor a căror limbă maternă era franceza și care locuiau în regiunea flamandă să urmeze cursurile în limba franceză, în ciuda faptului că acei copii a căror limbă maternă era flamanda și care locuiau într-o zonă francofonă puteau să urmeze cursurile în limba flamandă. Or, aceasta a considerat că măsura în cauză nu era impusă în interesul instituțiilor școlare, din rațiuni de ordin administrativ sau financiar, ci rezulta exclusiv din considerente legate de limbă (pct. 32, p. 70). Prin urmare, Curtea a constatat o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1, coroborat cu art. 14 din Convenție.

44. Pentru a fi conformă cu art. 14, existența unui scop legitim nu este suficientă. Diferența de tratament trebuie, de asemenea, să fie proporțională cu acest scop. Astfel, atunci când Curtea a examinat modificările efectuate într-un sistem de acces la învățământul universitar, aceasta a constatat o încălcare a art. 14, coroborat cu art. 2 din Protocolul nr. 1, deși modificările respective au avut ca scop îmbunătățirea rapidă a calității învățământului superior. Astfel, Curtea a considerat că, ținând seama de caracterul imprevizibil al punerii sale în aplicare și în absența oricăror măsuri corective, aplicarea noului sistem nu era proporțională cu acest obiectiv (*Altinay împotriva Turciei*, pct. 60).

1. Persoanele cu dizabilități

45. Din perspectiva art. 2 din Protocolul nr. 1, considerat în mod izolat, Comisia aprecia că exista o tendință crescândă de a considera că copiii cu dizabilități ar trebui, în măsura posibilului, să fie crescuți alături de ceilalți copii de vârsta lor. Totuși, această politică nu putea să se aplice tuturor copiilor cu dizabilități, fiind necesar să li se acorde autorităților competente o marjă largă de apreciere în ceea ce

privește cea mai bună utilizare posibilă a resurselor alocate acestora în interesul copiilor cu dizabilități, în general. Curtea a precizat recent, într-o cauză care privește art. 14 și art. 2 din Protocolul nr. 1, coroborate, că nu avea competența să definească mijloacele care trebuie puse în aplicare pentru a răspunde nevoilor educaționale ale copiilor cu dizabilități. Într-adevăr, autoritățile naționale, datorită contactului direct și constant cu actorii interesați din țara lor, sunt, în principiu, mai în măsură decât instanța internațională să se pronunțe cu privire la situația și nevoile locale în această privință (*Çam împotriva Turciei*, pct. 66). Cu toate acestea, autoritățile naționale trebuie să fie deosebit de atente la impactul alegerilor acestora asupra grupurilor celor mai vulnerabile (*ibidem*, pct. 67; *Enver Şahin împotriva Turciei**, pct. 68).

46. Potrivit Comisiei, a doua teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 nu impunea admiterea unui copil cu un retard mintal sever mai degrabă într-o școală privată nespecializată decât într-o școală specializată pentru copii cu dizabilități, unde i se oferise un loc (*Graeme împotriva Regatului Unit*, decizia Comisiei). De asemenea, s-a concluzionat că art. 2 din Protocolul nr. 1 nu impunea admiterea unui copil care suferă de o gravă deficiență de auz într-o școală clasică (care necesită sporirea cadrelor de învățământ sau în detrimentul altor elevi) mai degrabă decât plasarea acestuia într-o școală specializată (*Klerks împotriva Țărilor de Jos*, decizia Comisiei). Utilizarea resurselor și fondurilor publice a condus, de asemenea, la concluzia că refuzul de a construi un ascensor într-o școală primară, pentru a permite accesul la etaj unei eleve cu distrofie musculară nu constituia o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1, nici analizat individual, nici coroborat cu art. 14 din Convenție (*McIntyre împotriva Regatului Unit*, decizia Comisiei). În același sens, refuzul unei singure școli – care nu dispunea de mijloace adecvate – de a admite un copil cu handicap nu poate fi considerat – în sine – ca o neîndeplinire a obligațiilor care îi revin statului în temeiul art. 2 din Protocolul nr. 1 la Convenție, nici ca o negare sistemică a dreptului la instruire al persoanei în cauză, din cauza handicapului său [*Kalkanli împotriva Turciei* (dec.)].

47. În cauza *Sanlisoy împotriva Turciei* (dec.), reclamantul s-a plâns că a suferit o încălcare discriminatorie a dreptului său la instruire, din cauza autismului său. După examinarea faptelor în cauză și a situației minorului, Curtea a considerat că, în speță, nu era vorba despre o negare sistemică a dreptului la instruire al reclamantului, din cauza autismului acestuia, și nici despre o neîndeplinire de către un stat a obligațiilor care îi revin în temeiul art. 2 din Protocolul nr. 1, coroborat cu art. 14 din Convenție. Prin urmare, aceasta a respins cererea.

48. Cu toate acestea, Curtea a subliniat că trebuie să țină seama de evoluția dreptului internațional și european și să reacționeze, de exemplu, la consensul la care se poate ajunge la aceste niveluri cu privire la standardele care trebuie respectate. În acest sens, a subliniat importanța principiilor fundamentale ale universalității și nediscriminării în exercitarea dreptului la instruire, care au fost consacrate în repetate rânduri în texte internaționale. În plus, aceasta a precizat că educația incluzivă a fost recunoscută ca fiind cea mai bună modalitate de a garanta aceste principii fundamentale [*Çam împotriva Turciei*, pct. 64; *Sanlisoy împotriva Turciei* (dec.), pct. 59]. Art. 14 din Convenție trebuie să fie interpretat în lumina cerințelor acestor texte în ceea ce privește adaptarea rezonabilă – înțelesă ca reprezentând „modificările și ajustările necesare și adecvate, care nu impun o sarcină disproporționată sau nejustificată, realizate atunci când o anumită situație le impune”, la care persoanele cu dizabilități au dreptul să se aștepte, pentru a li se permite „să se bucure ori să își exercite, în condiții de egalitate cu ceilalți, toate drepturile omului și libertățile fundamentale” (articolul 2 din Convenția Organizației Națiunilor Unite privind drepturile persoanelor cu dizabilități). O astfel de adaptare rezonabilă permite remedierea inegalităților de fapt, care, neputând fi justificate, constituie o discriminare [*Çam împotriva Turciei*, pct. 65; *Sanlisoy împotriva Turciei* (dec.), pct. 60]. Aceasta poate lua diferite forme, materiale sau de altă natură, și autoritățile naționale sunt, în principiu, mai în măsură să se pronunțe cu privire la situația și necesitățile unei spețe (*Çam împotriva Turciei*, pct. 66; *Enver Şahin împotriva Turciei**, pct. 68).

49. În cauza *Çam împotriva Turciei*, refuzul de înscriere a unei persoane nevăzătoare care promovase examenul de admitere la Conservatorul de Muzică, a constituit o încălcare a art. 14, coroborat cu art. 2 din Protocolul nr. 1. Instanțele naționale competente nu au încercat în niciun fel să identifice nevoile reclamantei și nici nu au precizat în ce măsură cecitatea acesteia putea constitui un obstacol în calea accesului ei la o educație muzicală. Acestea nu au luat în considerare nici realizarea unor adaptări speciale pentru a răspunde nevoilor educaționale speciale pe care le putea implica cecitatea reclamantei.

50. În cauza *Enver Şahin împotriva Turciei** s-a ridicat problema accesibilității clădirii facultății, având în vedere că reclamantul a devenit paraplegic în perioada studiilor. Curtea a constatat că autoritățile universitare nu au refuzat pur și simplu accesul reclamantului, ci i-au precizat acestuia că adaptările solicitate nu puteau fi realizate pe termen scurt, din cauza resurselor financiare insuficiente. În ciuda marjei de apreciere acordate autorităților naționale în materie, Curtea nu poate accepta faptul că problema accesibilității clădirii a putut să rămână suspendată până la obținerea tuturor fondurilor necesare pentru finalizarea tuturor lucrărilor majore de amenajare prevăzute de lege (pct. 64-65). În ceea ce privește propunerea ca reclamantul să primească ajutor din partea unui însoțitor, Curtea a apreciat că, în absența unei evaluări individualizate a situației concrete a reclamantului, o astfel de măsură nu putea să fie considerată rezonabilă în raport cu noțiunea de autonomie personală, garantată de art. 8, întrucât aceasta nu a ținut seama de nevoia persoanei în cauză de a trăi în mod independent și autonom, în măsura posibilului (pct. 70-72). Prin urmare, Curtea a constatat o încălcare a art. 14, coroborat cu art. 2 din Protocolul nr. 1.

2. Statutul administrativ și cetățenia

51. În cauza *Ponomaryovi împotriva Bulgariei*, Curtea a trebuit să examineze cazul a doi elevi de cetățenie rusă, care locuiau în Bulgaria împreună cu mama lor, dar care nu aveau permis de ședere permanentă. Deși învățământul secundar era gratuit în Bulgaria, având în vedere statutul lor administrativ, acestor doi elevi li s-a impus plata unor taxe de școlarizare. Persoanele în cauză nu se aflau în situația unor persoane care au sosit în țară în mod ilegal, dorind apoi să beneficieze de serviciile sale publice, inclusiv de școlarizare gratuită. Chiar și atunci când acestea au ajuns în situația de a nu deține un permis de ședere permanentă, ca urmare a neglijenței, autoritățile nu s-au opus, în esență, ca acestea să rămână pe teritoriul în cauză și nu au avut niciodată intenția de a le expulza. Cu toate acestea, autoritățile bulgare nu au ținut seama de această situație. În orice caz, legislația nu prevedea niciun sistem de scutire de taxele de școlarizare. În consecință și având în vedere importanța învățământului secundar, Curtea a concluzionat că obligația impusă acestor doi elevi, de a plăti taxe de școlarizare din cauza cetățeniei lor și a statutului lor în materie de imigrație, a constituit o încălcare a art. 14 din Convenție, coroborat cu art. 2 din Protocolul nr. 1.

3. Originea etnică

52. Numeroase cauze au determinat Curtea să abordeze dificultățile legate de școlarizarea copiilor romi în mai multe state europene [*D.H. și alții împotriva Republicii Cehe* (MC), pct. 205]. Din cauza istoriei lor zbuciumate și a dezrădăcinării lor permanente, romii constituie o minoritate dezavantajată și vulnerabilă, care are un caracter special. De aceea, ei au nevoie de protecție specială care include și domeniul educației (*ibidem*, pct. 182).

53. Ca urmare a acestei vulnerabilități, aplicarea unui tratament diferențiat în vederea corectării inegalității le-a impus statelor să acorde o atenție specială nevoilor acestora și autorităților competente să faciliteze înscrierea copiilor de etnie romă, chiar și în cazurile în care lipsesc anumite documente administrative necesare (*Sampanis și alții împotriva Greciei*, pct. 86).

54. Cu toate acestea, simpla înscriere la școală a copiilor de etnie romă nu este suficientă pentru a deduce o respectare a art. 14 din Convenție coroborat cu art. 2 din Protocolul nr. 1. În această privință, Curtea s-a bazat în mare măsură pe rapoartele Comisiei Europene împotriva Rasismului și Intoleranței (ECRI) [*Orsus și alții împotriva Croației* (MC); *D.H. și alții împotriva Republicii Cehe* (MC)]. Este necesar, de asemenea, ca înscrierea la școală să se efectueze în condiții satisfăcătoare. Curtea a admis că plasarea în școli speciale a copiilor cu nevoi educaționale specifice poate fi motivată de încercarea statului de a identifica o soluție pentru aceștia (*ibidem*, pct. 198). De asemenea, plasarea temporară a copiilor într-o clasă separată, pe motiv că aceștia nu au cunoștințe suficiente privind limba de predare, nu este automat contrară art. 14 [*Oršuš și alții împotriva Croației* (MC), pct. 157]. Cu toate acestea, în Europa există o îndelungată tradiție de plasare abuzivă a copiilor de etnie romă în clase specializate (*Horvath și Kiss împotriva Ungariei*, pct. 115). În consecință, astfel de măsuri trebuie să fie însoțite de garanții suficiente care să permită o luare în considerare adecvată de către stat a nevoilor speciale ale acestor copii [*D.H. și alții împotriva Republicii Cehe* (MC), pct. 107; *Sampanis și alții împotriva Greciei*, pct. 103]. Decizia trebuie să fie transparentă și bazată pe criterii clar definite, nu doar pe originea etnică

[*ibidem*, pct. 89; *Oršuš și alții împotriva Croației* (MC), pct. 182]. În cele din urmă, aceste măsuri nu pot fi considerate rezonabile și proporționale atunci când au ca rezultat accentuarea dificultăților copiilor romi și compromiterea dezvoltării lor personale ulterioare, în locul abordării problemelor reale cu care se confruntă aceștia și sprijinirii integrării lor ulterioare în școli obișnuite și a dezvoltării de către aceștia a abilităților necesare pentru a le facilita viața în cadrul populației majoritare [*D.H. și alții împotriva Republicii Ceha* (MC), pct. 207]. Nu este suficientă absența intenției de discriminare. Statele au obligația pozitivă de a lua măsuri efective împotriva segregării (*Lavida și alții împotriva Greciei*, pct. 73).

III. Respectarea drepturilor părintești

Prima teză a art. 2 din Protocolul nr. 1

„[...] Statul, în exercitarea funcțiilor pe care și le va asuma în domeniul educației și al învățământului, va respecta dreptul părinților de a asigura această educație și acest învățământ conform convingerilor lor religioase și filozofice.”

Cuvinte-cheie HUDOC

Respectarea convingerilor religioase ale părinților (P1-2) - Respectarea convingerilor filozofice ale părinților (P1-2)

A. Domeniu de aplicare

55. Dreptul părinților la respectarea convingerilor religioase și filozofice se întemeiază pe dreptul fundamental la instruire. Prin urmare, părinții nu pot invoca propriile convingeri pentru a refuza unui copil dreptul la instruire [*Konrad și alții împotriva Germaniei* (dec.)].

56. Noțiunea de „părinti” pare să fie interpretată în sens larg de către Curte, nefiind limitată la mame și la tați, aceasta putând să includă, de asemenea, cel puțin bunicii [*Lee împotriva Regatului Unit* (MC)]. În schimb, copiii a căror instruire este în cauză nu se pot pretinde victime ale unei încălcări a drepturilor garantate de a doua teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 (*Eriksson împotriva Suediei*, pct. 93).

57. Verbul „a respecta” înseamnă mult mai mult decât „a recunoaște” sau „a lua în considerare”. În plus față de un angajament mai degrabă negativ, acesta implică din partea statului o anumită obligație pozitivă (*Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit*, pct. 17). În ceea ce privește cuvântul „convingeri”, considerat în mod izolat, acesta nu este sinonim cu termenii „opinie” și „idei”. Acesta se aplică opiniilor care au atins un anumit nivel de forță, seriozitate, coerență și importanță (*Valsamis împotriva Greciei*, pct. 25 și 27). Astfel, s-a admis că refuzul părinților de a accepta să li se aplice copiilor acestora pedepse corporale în cadrul școlii unde învățau intră sub incidența convingerilor filozofice (*Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit*, pct. 36).

58. Art. 2 din Protocolul nr. 1 se aplică tuturor disciplinelor și nu doar educației religioase. Cursurile de educație sexuală sau de etică intră, așadar, în domeniul de aplicare al art. 2 din Protocolul nr. 1 [*Jimenez Alonso și Jimenez Merino împotriva Spaniei*; *Dojan și alții împotriva Germaniei* (dec.); *Appel-Irrgang și alții împotriva Germaniei*].

59. În plus, această dispoziție vizează atât conținutul învățământului, cât și modul în care acesta este furnizat. Astfel, art. 2 din Protocolul nr. 1 se aplică, de asemenea, obligației de a participa la o defilare organizată în afara incintei școlii, într-o zi de sărbătoare legală. Curtea și-a exprimat surprinderea cu privire la impunerea participării elevilor la un astfel de eveniment, sub sancțiunea suspendării temporare din școală. Cu toate acestea, a concluzionat că astfel de comemorări ale unor evenimente naționale serveau, în felul lor, atât unor obiective pacifiste, cât și interesului public și că prezența unor militari la anumite defilări nu schimba natura acestora. În plus, obligația impusă elevilor nu îi priva pe

părinți de dreptul de a le oferi copiilor lor clarificări și sfaturi în conformitate cu propriile lor convingeri religioase sau filozofice (*Efstriatiou împotriva Greciei*, pct. 32; *Valsamis împotriva Greciei*, pct. 31).

60. Definirea și organizarea programului de studii țin, în principiu, de competența statelor contractante (*ibidem*, pct. 28) și nimic nu împiedică includerea în acest program a unor informații sau cunoștințe cu caracter religios sau filozofic. (*Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen împotriva Danemarcei*, pct. 53).

B. Posibilitatea obținerii unei scutiri

61. Părinții au invocat uneori dreptul la respectarea convingerilor religioase ale acestora pentru a justifica decizia lor de școlarizare a copiilor la domiciliu. În această privință, Curtea a constatat lipsa unui consens în rândul statelor contractante în ceea ce privește frecventarea obligatorie a școlii primare. În timp ce unele țări autorizează învățământul la domiciliu, altele impun școlarizarea în instituții publice sau private. Prin urmare, Curtea a acceptat ca intrând sub incidența marjei de apreciere a statelor argumentul potrivit căruia nu numai dobândirea de cunoștințe, ci și integrarea în societate și primele experiențe legate de aceasta constituie obiective esențiale ale învățământului primar și că școlarizarea la domiciliu nu ar permite atingerea acestor obiective în aceeași măsură, chiar dacă aceasta le permite copiilor să dobândească un nivel de cunoștințe similar celui oferit în școala primară. De asemenea, Curtea a considerat că raționamentul care evidențiază interesul general al societății de a preveni apariția unor societăți paralele, bazate pe convingeri filozofice diferite, precum și importanța integrării minorităților în societate, este conform cu propria sa jurisprudență referitoare la importanța pluralismului pentru democrație. În consecință, Curtea a respins ca vădit nefondat capătul de cerere întemeiat pe refuzul de a le permite părinților educarea copiilor la domiciliu [*Konrad și alții împotriva Germaniei* (dec.)].

62. Uneori, pentru a garanta respectarea convingerilor filozofice ale părinților, este necesar ca elevii să aibă posibilitatea de a fi scutiți de la anumite materii. În cauza *Folgerø și alții împotriva Norvegiei* (MC) (pct. 95-100), refuzul de scutire totală a elevilor din învățământul primar public de la un curs de „Creștinism, religie și filozofie” a constituit o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1. În fapt, predarea creștinismului se distingea de predarea altor religii și filosofii atât prin diferențe cantitative, cât și calitative. Desigur, exista posibilitatea unei scutiri parțiale, dar aceasta se putea aplica activității în sine, nu și informațiilor care făceau obiectul acesteia. Or, în afara faptului că realizarea acestei distincții era în mod cert dificilă, în plus, era probabil ca aceasta să fi redus în mod semnificativ caracterul efectiv al dreptului la o scutire parțială în sine. Un astfel de mecanism era susceptibil să supună părinții în cauză unei sarcini dificile și riscului ca viața lor privată să fie expusă în mod necorespunzător, iar apariția potențială a unui conflict era susceptibilă să îi descurajeze să solicite astfel de scutiri.

63. Cu toate acestea, posibilitatea obținerii unei scutiri nu trebuie să fie sistematică. În cauza *Dojan și alții împotriva Germaniei* (dec.), programa elevilor de la o școală primară includea cursuri obligatorii de educație sexuală. Conducerea școlii hotărâse să organizeze periodic ateliere de teatru în vederea sensibilizării elevilor cu privire la abuzurile sexuale săvârșite asupra copiilor. În plus, aceasta organiza în mod tradițional festivități în cadrul unui carnaval. Copiii care nu doreau să participe la acest eveniment aveau posibilitatea de a se implica în alte activități. Reclamanții și-au împiedicat copiii să participe la anumite sau la toate activitățile menționate anterior și, în consecință, au primit o amendă, care, în cazul celor doi părinți care au refuzat să o plătească, a fost ulterior transformată într-o pedeapsă cu închisoarea. Curtea a considerat că respectivele cursuri de educație sexuală aveau ca scop transmiterea într-o manieră neutră de cunoștințe cu privire la reproducere, contracepție, sarcină și naștere, în conformitate cu dispozițiile legale și cu orientările și programele rezultate din acestea, care aveau la bază standarde științifice și educaționale. Atelierul de teatru era conform cu principiile pluralismului și obiectivității. În ceea ce privește festivitățile organizate pentru carnaval, acestea nu erau însoțite de nicio activitate religioasă și persoanelor care nu doreau să participe la acestea li s-au propus activități alternative. În consecință, refuzul de a scuti copiii de la cursurile și activitățile pe care părinții acestora le considerau contrare convingerilor religioase ale acestora nu a constituit o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1. În același sens, Curtea a considerat că includerea unor cursuri obligatorii de etică laică, fără posibilitatea ca elevii să fie scutiți de la acestea, se încadrează în marja de apreciere conferită statelor prin art. 2 din Protocolul nr. 1 (*Appel-Irrgang și alții împotriva Germaniei*).

64. Deși uneori este necesar ca interesele individuale să fie subordonate celor ale unui grup, trebuie să se asigure un echilibru care să garanteze minorităților un tratament corect și să evite orice abuz de o poziție dominantă (*Valsamis împotriva Greciei*, pct. 27). Curtea a considerat, de exemplu, că faptul că programa școlară acordă o importanță mai mare Islamului, astfel cum este interpretat și practicat de majoritatea populației în Turcia, în raport cu diverse alte interpretări minoritare ale Islamului și cu alte religii și filosofii, nu putea să fie considerat în sine o încălcare a principiilor pluralismului și obiectivității, care să poată fi interpretat drept o îndoctrinare. Cu toate acestea, având în vedere particularitățile confesiunii alevite în raport cu Islamul sunnit, părțile interesate puteau să considere în mod legitim că modalitățile de predare a cursului de „cultură religioasă și cunoștințe de etică” erau susceptibile să dezvolte la copii un conflict de loialitate între valorile predate la școală și propriile valori. În acest context, un sistem adecvat de scutire este, așadar, indispensabil (*Mansur Yalçın și alții împotriva Turciei*, pct. 71-75). Or, având în vedere că părinții au fost obligați, cu această ocazie, să le dezvăluie autorităților școlare convingerile lor religioase sau filosofice, această modalitate nu era adecvată pentru asigurarea respectării libertății lor de a avea propriile convingeri, cu atât mai mult cu cât, în lipsa unui text clar, autoritățile aveau întotdeauna posibilitatea de a refuza cererile de scutire (*Hasan și Eylem Zengin împotriva Turciei*, pct. 75-76).

C. Semne religioase ostentative

65. A doua teză a art. 2 din Protocolul nr. 1 interzice statelor să urmărească un scop de îndoctrinare, care poate fi considerat ca nerespectând convingerile religioase și filozofice ale părinților (*Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen împotriva Danemarcei*, pct. 53). Cu toate acestea, Curtea a considerat, de asemenea, că prezența crucifixelor în sălile de clasă din cadrul școlilor publice nu constituie o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1. Aceasta a apreciat că, deși era adevărat că, prin impunerea prezenței crucifixului, care făcea trimitere în mod clar la creștinism, reglementarea în cauză conferea religiei majoritare a țării o vizibilitate preponderentă în mediul școlar, acest lucru nu era suficient, în sine, pentru a stabili existența unui demers de îndoctrinare din partea statului. Un crucifix expus pe un perete este un simbol pasiv în esență, căruia nu i se poate atribui o influență asupra elevilor comparabilă cu cea a unui discurs didactic sau a participării la activități religioase. Efectele unei vizibilități mai mari a creștinismului în școli, conferită de prezența crucifixelor, trebuiau să fie privite într-un context mai larg, în măsura în care această vizibilitate nu era asociată cu predarea obligatorie a creștinismului și în care, în paralel, statul deschidea spațiul școlar și altor religii [*Lautsi și alții împotriva Italiei* (MC), pct. 71-76].

66. În cele din urmă, statul are un rol de arbitru neutru și trebuie să dea dovadă de o vigilență sporită, pentru a se asigura că manifestarea de către elevi a convingerilor lor religioase în școli nu devine un act ostentativ, care poate fi o sursă de presiune și de excludere. Prin urmare, refuzul accesului într-o unitate de învățământ a unor fete care purtau văl nu constituie o încălcare a art. 2 din Protocolul nr. 1, în măsura în care acesta nu îi privează pe părinți de posibilitatea de a-și orienta copiii într-o direcție conformă cu propriile lor convingeri religioase sau filozofice și cu condiția ca acest refuz să fie previzibil și proporțional. (*Köse și alții împotriva Turciei*). Același lucru este valabil în contextul învățământului superior [*Leyla Şahin împotriva Turciei* (MC)].

Lista cauzelor citate

Jurisprudența citată în prezentul ghid face trimitere la hotărâri și decizii pronunțate de Curte, precum și la decizii și rapoarte ale Comisiei europene a drepturilor omului („Comisia”).

Dacă nu se specifică altfel după denumirea cauzei, referința citată este cea a unei hotărâri pe fond, pronunțată de o Cameră a Curții. Mențiunea „(dec.)” se referă la o decizie a Curții și mențiunea „(MC)” indică faptul că respectiva cauză a fost examinată de Marea Cameră.

Hotărârile Camerei care nu sunt „definitive”, în sensul art. 44 din Convenție, la data prezentei actualizări sunt marcate în lista de mai jos cu un asterisc (*). Art. 44 § 2 din Convenție prevede următoarele: „Hotărârea unei Camere devine definitivă a) atunci când părțile declară că ele nu vor cere retrimiterea cauzei în fața Marii Camere; sau b) la 3 luni de la data hotărârii, dacă retrimiterea cauzei în fața Marii Camere nu a fost cerută; sau c) atunci când Colegiul Marii Camere respinge cererea de retrimitere formulată potrivit art. 43. ”. În cazul în care colegiul Marii Camere admite cererea de retrimitere, hotărârea Camerei devine caducă și Marea Cameră pronunță ulterior o hotărâre definitivă.

Hiperlink-urile aferente cauzelor citate în versiunea electronică a ghidului fac legătura cu baza de date HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), care oferă acces la jurisprudența Curții (hotărârile și deciziile Marii Camere, ale unei camere și ale unui comitet, cauze comunicate, avize consultative și rezumate juridice extrase din Nota de informare privind jurisprudența), precum și cu baza de date a Comisiei (decizii și rapoarte) și cu rezoluțiile Comitetului de Miniștri.

Curtea pronunță hotărârile și deciziile sale în limba engleză și/sau franceză, cele două limbi oficiale ale acesteia. Baza de date HUDOC oferă, de asemenea, acces la traducerea unor cauze importante ale Curții în peste treizeci de limbi neoficiale. În plus, include linkuri către aproximativ o sută de culegeri de jurisprudență online elaborate de terți.

—A—

Ali împotriva Regatului Unit, nr. 40385/06, 11 ianuarie 2011
Altınay împotriva Turciei, nr. 37222/04, 9 iulie 2013
Appel-Irrgang și alții împotriva Germaniei (dec.), nr. 45216/07, CEDO 2009
Arslan împotriva Turciei (dec.), nr. 31320/02, 1 iunie 2006

—C—

Cauza „referitoare la anumite aspecte ale regimului lingvistic al învățământului din Belgia” („Cauza privind regimul lingvistic belgian,”) (fond), 23 iulie 1968, seria A nr. 6
C.P. împotriva Regatului Unit (dec.), nr. 300/11, 6 septembrie 2016
Çam împotriva Turciei, nr. 51500/08, 23 februarie 2016
Campbell și Cosans împotriva Regatului Unit, 25 februarie 1982, seria A nr. 48
Catan și alții împotriva Republicii Moldova și Rusiei (MC), nr. 43370/04 și alte două cereri, CEDO 2012
Cipru împotriva Turciei (MC), nr. 25781/94, CEDO 2001-IV
Çiftçi împotriva Turciei (dec.), nr. 71860/01, CEDO 2004-VI
*Çölgeçen și alții împotriva Turciei**, nr. 50124/07 și alte 7 cereri, 12 decembrie 2017

—D—

D.H. și alții împotriva Republicii Cehe (MC), nr. 57325/00, CEDO 2007-IV

Dabhi împotriva Regatului Unit, nr. 28627/95, decizia Comisiei din 17 ianuarie 1997
Dojan și alții împotriva Germaniei (dec.), nr. 319/08 și alte 4 cereri, 13 septembrie 2011
Durmaz și alții împotriva Turciei (dec.), nr. 46506/99 și alte 3 cereri, 4 septembrie 2001

—E—

Efstratiou împotriva Greciei, 18 decembrie 1996, Culegere de hotărâri și decizii 1996-VI
Epistatu împotriva României, nr. 29343/10, 24 septembrie 2013
*Enver Şahin împotriva Turciei**, nr. 23065/12, 30 ianuarie 2018
Eriksson împotriva Suediei, 22 iunie 1989, seria A nr. 56
Studentii străini împotriva Regatului Unit, nr. 7671/76 și alte 14 cereri, decizia Comisiei din 19 mai 1977,
Decizii și rapoarte 9

—F—

Fayed împotriva Regatului Unit, 21 septembrie 1994, seria A nr. 294-B
Folgerø și alții împotriva Norvegiei (MC), nr. 15472/02, CEDO 2007-III

—G—

Georgiou împotriva Greciei (dec.), nr. 45138/98, 13 ianuarie 2000
Golder împotriva Regatului Unit, 21 februarie 1975, seria A nr. 18
Graeme împotriva Regatului Unit, nr. 13887/88, decizia Comisiei din 5 februarie 1990

—H—

Hasan și Eylem Zengin împotriva Turciei, nr. 1448/04, 9 octombrie 2007
Horváth și Kiss împotriva Ungariei, nr. 11146/11, 29 ianuarie 2013

—I—

İrfan Temel și alții împotriva Turciei, nr. 36458/02, 3 martie 2009

—J—

Jaramillo împotriva Regatului Unit, nr. 24865/94, decizia Comisiei din 23 octombrie 1995
Jiménez Alonso și Jiménez Merino împotriva Spaniei (dec.), nr. 51188/99, CEDO 2000-VI

—K—

Kalkanli împotriva Turciei, nr. 2600/04, 13 ianuarie 2009
Kjeldsen, Busk Madsen și Pedersen împotriva Danemarcei, 7 decembrie 1976, seria A nr. 23
Klerks împotriva Țărilor de Jos, nr. 25212/94, decizia Comisiei din 4 iulie 1995, Decizii și rapoarte 82
Kök împotriva Turciei, nr. 1855/02, 19 octombrie 2006
Köse și alții împotriva Turciei (dec.), nr. 26625/02, CEDO 2006-II
Konrad împotriva Germaniei (dec.), nr. 35504/03, CEDO 2006-XIII
*Koureas și alții împotriva Greciei**, nr. 30030/15, 18 ianuarie 2018

—L—

Lautsi și alții împotriva Italiei (MC), nr. 30814/06, CEDO 2011
Lavida și alții împotriva Greciei, nr. 7973/10, 30 mai 2013
Lee împotriva Regatului Unit (MC), nr. 25289/94, 18 ianuarie 2001
Leyla Şahin împotriva Turciei (MC), nr. 44774/98, CEDO 2005-XI

—M—

Mansur Yalçın și alții împotriva Turciei, nr. 21163/11, 16 septembrie 2014
McIntyre împotriva Regatului Unit, nr. 29046/95, decizia Comisiei din 21 octombrie 1998
Memlika împotriva Greciei, nr. 37991/12, 6 octombrie 2015
Mürsel Eren împotriva Turciei, nr. 60856/00, CEDO 2006-II

—O—

O'Keefe împotriva Irlandei (MC), nr. 35810/09, CEDO 2014
Oršuš și alții împotriva Croației (MC), nr. 15766/03, CEDO 2010
Osmanoğlu și Kocabaş împotriva Elveției, nr. 29086/12, CEDO 2017

— P —

Ponomaryovi împotriva Bulgariei, nr. 5335/05, CEDO 2011

—S—

Sampanis și alții împotriva Greciei, nr. 32526/05, 5 iunie 2008
Sanlısoy împotriva Turciei (dec.), nr. 77023/12, 8 noiembrie 2016
Sorabjee împotriva Regatului Unit, nr. 23938/94, decizia Comisiei din 23 octombrie 1995
Sulak împotriva Turciei, nr. 24515/94, decizia Comisiei din 17 ianuarie 1996, Decizii și rapoarte 84

—T—

Tarantino și alții împotriva Italiei, nr. 25851/09 și alte 2 cereri, CEDO 2013
Timichev împotriva Rusiei, nr. 55762/00 și 55974/00, CEDO 2005-XII

—V—

Valsamis împotriva Greciei, 18 decembrie 1996, Culegere de hotărâri și decizii 1996-VI
Velyo Velev împotriva Bulgariei, nr. 16032/07, CEDO 2014
Verein Gemeinsam Lernen împotriva Austriei, nr. 23419/94, decizia Comisiei din 6 septembrie 1995, Decizii și rapoarte 82

—W—

Whitman împotriva Regatului Unit, nr. 13477/87, decizia Comisiei din 4 octombrie 1989

—X—

X. împotriva Austriei, nr. 5492/72, decizia Comisiei din 16 iulie 1973
X. împotriva Regatului Unit, nr. 8844/80, decizia Comisiei din 9 decembrie 1980, Decizii și rapoarte 23